

BÉRESI ÁKOS

A PAJTÁS HAJÓ BALESETE (Balatonfüred történetének fekete napja) I. rész

Balatonfüred parti sétányán van egy különös szobor: hullámszerűen kifaragott márványtömbből egy kéz mered segélykérően az ég felé. Ez a mementó a helyi történelem egyik legsötétebb napjának állít emléket: 1954. május 30-nak, amikor a mólótól kifutva az utasokkal zsúfolásig telt Pajtás csavargőzös a szobor helyétől nem túl messzire felborult – amint azt a szobor bronztáblájáról is elolvashatjuk. A kicsiny emlékmű központi eleme, a kétségbeesetten levegőbe kapó kéz ugyan kiválóan érzékelteti a Balatonban ezt követően lejátszódó horrorisztikus jeleket, ugyanakkor a történet egészéről nem tudósít – erre jellegéből adódóan nem is lenne alkalmas.

Holott ezen a napon nem csak annyi történt, hogy felborult egy hajó a Balatonon, hanem a fedélzetén (ahogy azt egy szemtanú megjegyezte) „számos ember egyéni tragédiájának láncolata”¹ játszódott le. Csakis e láncolat legalább részleges megismerésén keresztül remélhetjük megérteni mindazt az emberi szenvedést, ami a hajó fedélzetén végbement eseményeket kísérte. De a történet nem csak a rettegésről szól, hanem emberi tartásról, hősiességről és önfeláldozó bátorságról; másrészt azonban az embertelenség és a hozzá nem értés példáit is láthatjuk – éppen azok részéről, akiktől a segítségnyújtás elvárható lett volna.

A Pajtás katasztrófája jellegzetesen ötvenes évekbeli magyar történet; ezért is tekintem téves hasonlatnak a sajtó által gyakran használt „magyar Titanic” jelzöt. A két szerencsétlenség közti összekötő kapocs legfeljebb az emberi felelősség lehet, azonban ettől a momentumtól kezdve csak az eltéréseket sorolhatnánk. A balatonfüredi szerencsétlenség a parttól ötven, a vízirendőrség korabeli telephelyétől mindössze talán négyszáz méterre következett be; ennek ellenére az Államvédelmi Hatóság és a vízirendőrség emberei nem a mentéssel, hanem a bizonyítékok megsemmisítésével foglalatoskodtak. Ugyanígy kizárólag a szocialista korszak teljes állami kontroll alatt álló sajtója tette lehetővé azt a teljes hírzárlatot, amely a balesetet a rendszerváltásig övezte. De ugyanilyen jellegzetesen ötvenes évekbeli történetté teszi a forrásszegénység. Itt nem egyszerűen arról van szó, hogy a források kallódnak: több kulcsfontosságú aktát, amelyekből pontosan megismerhetnénk a baleset okait, körülményeit, nem sokkal keletkezésük után megsemmisítettek; méghozzá

az őket létrehozó szervek. Ilyen például a hajó kapitányának nyolc havi vizsgálati fogsága alatt felvett, és vélhetően kulcsfontosságú adatokat tartalmazó vizsgálati dosszié, amelyet az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának munkatársa szerint még a hatvanas években bezúztak.² S ugyanebbe a kategóriába sorolhatjuk az elvesztett és megsemmisített fényképfelvételeket is.

De ez a hírzárlat sem akadályozhatta meg, hogy a balatonfüredi kollektív emlékezetben mélyen rögzüljön a hajószerencsétlenség. Ha nem is lehetett róla beszélni, akkor is terjedtek spekulációk, hogy mi történhetett. Valószínűleg ez volt az oka, hogy a rendszerváltás óta a balesetről mind a nyomtatott, mind az elektronikus sajtóban számos írás jelent meg; és nem csak Balatonfüreden vagy Veszprém megyében, hanem akár országos orgánumban is, sőt az egyik legjelentősebb televíziós csatorna, az RTL Klub *XXI. század* című magazinműsora egy teljes adást is szentelt neki.

E tanulmány célja ennek a történetnek az újbóli elmesélése, a rendelkezésre álló források alapján a lehető legrészletesebb formában; másrészt az eset utóéletének, helyi és országos jelentőségének feltárása.

A borzalmas délután

1954. május 30-án, vasárnap meleg, napsütéses idő virradt Balatonfüredre. Az időjárás ideális volt a nyári szezon megnyitására; erre az eseményre a községbe érkezett Bebrits Lajos közlekedési miniszter is – a partról a mólóra vezető töltést tehát már jó előre fellobogózták.³ Délelőtt tizenegykor mind a parton, mind a mólón jelentős tömeg gyűlt össze, helyiekből és turistákból egyaránt: volt, aki a szezonnyitóra érkezett, mások a szintén aznap megrendezett vitorlásverseny rajtjára voltak kíváncsiak – igaz, eddigre a nagy vitorlások már kifutottak, a mólónál már csak a kis egyszemélyes *kalóz* vitorlások álltak rajtra készen.⁴ Ahogy ilyen szép időben ma is megszokott, sokan arra vártak, hogy hajóra szállva egy kicsit élvezhessék a szélcsendes Balaton fenséges látványát. S persze nyilván sokan egyszerűen csak sétáltak, élvezték a vasárnapot.

Farkas Dénes a móló korlátjánál állva a vizet nézte, és azon tűnődött, ilyen szélcsendben ugyan mire jó vitorlásversenyt rendezni. A tizenhét éves fiú a szekszárdi Garai János Gimnázium 3.B osztályának

tanulója volt, aki nem sokkal korábban érkezett Füredre: osztályával Balaton körüli túrán vett részt, amelynek Füred volt az utolsó előtti állomása. Két napja vonattal érkeztek meg Fonyódra, ahol egyik osztálytársuk, Patai József számos fényképet készített, többek közt a későbbiekben még említésre kerülő Göbolyös Lászlóról és Villányi Máriáról egy közös felvételt; valamint Vituska Mária is szemmel láthatóan boldogan ült modellt neki. Fonyódról Badacsonyba hajóztak, majd innen aznap reggel vonattal utaztak Füredre. Hazautazásuk előtt még megakarták nézni Tihanyt, délután pedig már Siófokon buszra szálltak volna Szekszárd felé. Mivel osztályfőnökük előre megváltotta a hajójegyet, az osztályt indulásig elengedték, így maradt Dénes is egyedül egy kis időre.⁵

A mólón ugyancsak ott tartózkodott az ötvennyolc éves Csernus Ferenc és családja. Csernus 1950-ig a peremartoni vegyiüzem vegyész-mérnöke volt, akit korábbi szociáldemokrata kapcsolatai miatt letartóztattak⁶, majd a kistarcsai internálótáborban raboskodott, ahonnan 1953 júliusában szabadult.⁷ Ekkor már majdnem egy éve családja körében élt Veszprémben. Előző nap feleségével és huszonkilenc éves lányukkal, Irénnel, valamint annak férjével együtt még úgy tervezték, hogy a vasárnapot egy Veszprémtől északra lévő kirándulóhelyen, a Cuhapatak völgyében töltik el, de aztán a fiatalasszony „egy hirtelen ötlettől vezérelve azt javasolta, menjenek inkább a Balatonra.”⁸ Tizenegy óra körül már ők is megváltották a jegyüket Tihany felé.

S még volt a mólón egy seregnyi helyi szülő, akik gyermekeiket várták: ugyanis dél körül kellett befutnia a Balaton legnagyobb személyszállító hajójának, a Beloianisznak⁹, fedélzetén hatszáz gyerekkel, valamint kísérőtanáraikkal – köztük Wojacsek tanárnővel, a füredi általános iskolából. Ő lányával, Mesivel együtt „szokásához híven” a nagy hajó tájában foglalt helyet, és élvezte a nyugodt tó fenséges látványát.¹⁰

A Pajtás csavargózós aznap menetrend szerint délelőtt tíz körül indult el a siófoki kikötőből, fedélzetén nagyjából száz utassal. A tó keleti medencéjének leghosszabb útvonalát kellett megtennie, azaz a Siófok-Balatonfüred-Tihany-Szántód-Balatonföldvár távot, amelynek első állomása volt Füred.¹¹ Ezt az ötvenöt perces utat minden komolyabb probléma nélkül meg is tette, és szintén probléma nélkül kötött ki a móló keleti, rövidebbik oldalánál. Kapitánya, Heisz Pál azóta szolgált rajta, hogy a Sió-csatornán át lehajózták a Dunáról. Ő már több olyan hibára is felhívta a MAHART Balatoni csoportfőnökségnek

figyelmét, amelyek miatt a Pajtás szerinte veszélyes volt, azonban ezeket lesöpörték az asztalról.¹² Először is, kifogásolta a megfelelő műszaki vizsgálatot, amit egy folyami hajónál el kellett volna végezni, mielőtt a Balatonra telepítik. Legfőbb kifogása azonban az volt, hogy a hajó eredetileg száznál is kevesebb befogadóképességét ennek ellenére még tovább emelték, kétszáz főre.

Farkas Dénes egyik osztálytársnője, Illés Erzsébet a hajót már korábban elkezdte figyelni: a Siófok felől érkező hajókat tiszta időben már nagyjából fél órával a beszállás előtt elég jól lehet látni, és innentől folyamatosan szemmel is lehet őket tartani, ha valakinek ehhez van kedve. A fiatal lány valószínűleg nem kedvtelésből nézte a közeledő hajót, hanem egyre inkább elhatalmasodó ijedségében: már megszűrő látta, hogy a szélcsend és a teljesen nyugodt vízfelület ellenére is billeg.¹³

Ennek persze nem sok gyakorlati jelentősége volt: a füredi mólón már tömeg várakozott a beszállásra, Heisz kapitánynak pedig kötelessége volt anynyi utast elvinni, amennyi a hajó elméleti befogadóképessége volt.

Farkas Dénes, a szekszárdi gimnazista beszálláskor kicsit el is csodálkozott, amint a fejszámolást végző matróz nála a kétszázötven számot mondta, ugyanis a hajó oldalán el tudta olvasni a „Befogadóképesség: 185 fő” feliratot.¹⁴ S valóban: a felszállást követően a Pajtás annyira megtelt utassal, hogy egy „tűt nem lehetett volna leejteni”.¹⁵ A fiatalember nem az utolsó utas volt: mögötte még többen szálltak fel, egyik osztálytársa, Illés Erzsébet szerint nagyjából kétszázötven lehetett azokkal együtt, akik Siófokról jöttek, de nem szálltak le Füreden.¹⁶

Illés Erzsébet szerint a beszállás sem zajlott minden zökkenő nélkül: a hajó kikötése is nehezen ment, ugyanis a köteleket a billegés miatt nehezen sikerült rögzíteni, azonban végül olyan szorosan rögzítették a hajót a kikötőhöz, hogy a billegés kilengései valamelyest lecsökkentek.¹⁷ Ettől függetlenül a lány így is csak nehezen jutott fel: a mobil hajóhídon az utasok csak addig tudtak felszállni, amíg az egyenesben állt, vagy viszonylag kis szöveget zárt be a parttal, márpedig amikor ő került sorra, a híd éppen nagyjából negyvenöt fokos szögben állhatott, ami már veszedelmesen meredek volt. Így csak pár pillanat várakozás után engedték fel. Ekkor már erősen kezdett elhatalmasodni rajta a pánikszerű félelem: érezte, hogy itt valami nagyon nincs rendjén, és akár baj is lehet. Így aztán inkább nem is keresett magának ülőhelyet, hanem a hajó felső fedélzetén megállt a tetőt tartó egyik rúdnál, és erősen belekapaszkodott.¹⁸

Csernusék együtt szálltak fel, aztán a két nő, anya és lánya a hajó kabinjában hátul kerestek maguknak ülőhelyet, míg Csernus Ferenc vejével, Ferenczy Zoltánnal együtt felmentek a nyitott fedélzetre, hogy állva élvezzék végig a Tihanyig tartó húsz perces utazást.¹⁹

A magas, kisportolt Doszpod András, szintén a szekszárdi 3.B osztály tanulója, egyedül szállt fel, és érezte, ahogy a hajó erősen kileng oldalra. Kicsit talán megijedt, de azzal nyugtatta magát, hogy ez valószínűleg a hajók természetes viselkedése. Ezután a felső nyitott fedélzeten leült néhány szájharmonikázó katona mögé, akik igen vidáman voltak, s jó hangulatuk a fiatal fiúra is átragadt. A fiatalember azért csak megijedt, amikor a hajó az indulást követően szinte azonnal ismét hatalmasat billent.²⁰

Amennyiben egy hajó Siófok felől érkezve a füredi móló keleti részén köt ki, azt a legkönnyebben orral észak, azaz a füredi part irányába nézve teheti meg. Amennyiben tovább akar hajózni Tihany felé, a hajónak éles kanyart kell vennie dél felé; ehhez pedig először el kell indulnia a part felé, ahol a fordulási manővert biztonsággal végrehajthatja. A Pajtás pontosan ezt tette: először nagyjából száz métert haladt, majd a parti sétánytól nagyjából száz méternyire, körülbelül a Halász és Révész szobrának vonalában elkezdett jobb felé kanyarodni. Legalábbis, ez lett volna a terv.

Azonban már a mólótól elindulva többször erősen megbillent. Steiner János kormányos igyekezett egyenesbe hozni, de a Pajtás előbb jobbra kezdett dőlni, majd miután Steiner ellenkormányzással próbálta visszanyerni az egyensúlyát, balra, a part felé dőlve átbillent a súlypontján, és felborult. Az egész nem tartott tovább pár másodpercnél.

A borulás (Forrás: Városi Helytörténeti Gyűjtemény)

A borulás előtti pillanatokban persze sokan észrevették, hogy baj van. Doszpod András például recs-

csenést hallott a hajó mélyéből, mire azonnal felpatant, a nyitott fedélzet korlátjához ugrott, és belevette magát a vízbe.²¹ Csernus Ferencné és lánya szintén hallották a hangot, Ferenczyné Csernus Irén szerint „a hajó furcsán viselkedett. Hatalmas csattanás hallatszott, és már borultunk is.”²² Mellette ülő anyja olyannyira megrémült, hogy erősen belekapaszkodott lánya karjába, aki még évekkel később is viselt egy kékes foltot a felkarján, bár a következő egy-két perc állítása szerint kiesett a fejéből. Következő emléke az volt, hogy szájukig ér a víz.²³ Csak évekkel később, egy orvosi váróban mesélte neki egy másik páciens, hogy látta, ahogy anyja belecsimpaszkodik a karjába.²⁴ Azt még csak nem is sejtette, hogy anyja ekkor már nem élt: az ijedelemtől valószínűleg már a borulás pillanatában megállt a szíve.²⁵

Doszpod András a borulás pillanatában már a Balatonban volt, és eddigre sikerült pár métert úsznia, így a hajó nem borult rá. Kívülről jól láthatta a szürreális jelenetet, ahogy az utasokkal teli fedélzet beborul a vízbe, és sokakat magával ránt. Ahogy a hajó oldala a vízbe csobbant, nagyjából negyven-ötven embert – valószínűleg olyanokat, akik addig a nyitott fedélzeten voltak – kilökött maga alól. Ezek az emberek azonnal pánikszerűen ordítani kezdtek segítségért, és úszni próbáltak; ki a hajó, ki a part felé. András szinte azonnal észrevette az egyik osztálytársnőjét, aki a közelébe úszott, és együtt indultak kifelé.²⁶

A mólón, ahol ekkor a kis vitorlások rajtját figyelték, a rádiós bemondó először közölte, hogy furcsa sikoltozást hall a háta mögül, majd remegő, iszonyattól elfúló hangon bemondta: „*kedves hallgatóim, bocsássanak meg, hogy elakad a szavam, de borzasztó dolgot látok: a Pajtás rögtön felborul.*” A riporter jól látta, ahogy egy piros masnis, szőke kislány repül le a hajóról, akit egy férfi hajított le, majd utánaugrott. A férfi úszott néhány karcsapást, és próbálta kihúzni a kislányt a vízből ... A riporter pár másodperccel később ujjongva jelenthette be, hogy sikerült, most úsznának kifelé – de nem tudtak: valaki, egy úszni nem tudó fuldokló belecsimpaszkodott a férfiba, és húzta visszafelé. Ő azonban valahogy lerugdosta magáról, és a gyerekekkel a karján tovább úszott a part felé.²⁷

Az akkor két esztendő kislány nevét ismerjük: Szoboszlai Máriának hívják, és ma is Balatonfüreden él. A férfi az édesapja volt.

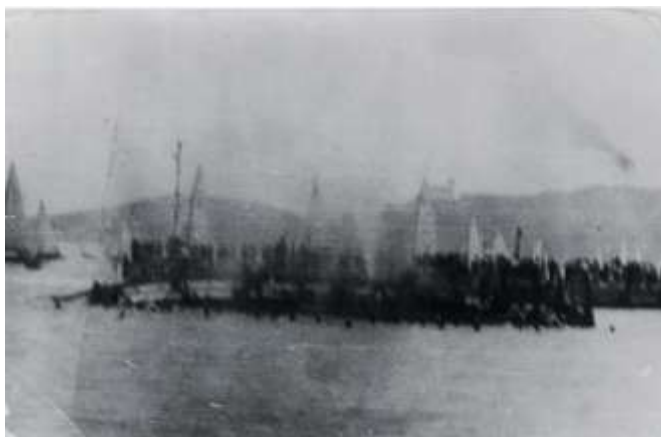
A Pajtás körül apokaliptikus jelenetek játszódtak le. A vízbe esett emberek, akik utcai ruhát viseltek, nehezen úsztak, s bár a jó úszóknak még így is lett volna esélye megtenni a mindössze hetven-nyolcvan

méteres távot, a többiek, akik rosszul vagy egyáltalán nem tudtak úszni, pánikszerűen igyekeztek beléjük csimpaszkodni. De ezzel többnyire csak azt érték el, hogy az úszni tudót is magukkal rántották a mélybe.²⁸ Doszpod András egy pillanatra megfordulva észrevette az egyik szájharmonikás katonát, aki korábban előtte ült. Most a vízben kapálódzott, és magyarul kiabált segítségért. Amikor Doszpod újra visszafordult, már csak bugyborékokat látott a katonahelyén.²⁹

A katonák különösen kellemetlen helyzetben voltak, mert szovjet mintára ruházatuk részét képezte egy vattázott mellény, amely vízzel megtelve szinte lehetetlenné tette a felszínen maradáást; ráadásul vízzel megtelve csizmájuk is lehúzta őket.

A vízbe esett emberek többsége nem a part felé úszott, hanem a felborult hajó fenekére kapaszkodott fel; ugyanis a süllyedés pár másodperc után, ahogy elérte a tó fenekét, lényegében abbamaradt. Doszpod András és osztálytársnője addig a part fele tartottak, de felmérték a távot: a fiú ugyan kitűnő kondiban volt, és jó úszó is volt, de nehéz fényképezőgépe, és ruházata lehúzták – ezért úgy döntöttek, inkább megfordulnak. Ők is felkapaszkodnak a hajótestre, ahol eddigre egyre több ember zsúfolódott össze.³⁰

A vízben sikolyok, jajgatás harsogtak, ennél talán csak a hajó belsejéből hallatszó hangok voltak kísértetiesebbek. A hajó kabinja ugyanis halálos csapdává vált, ahonnan annak ellenére nem lehetett kijutni, hogy egyre tódult befelé a víz: mivel rengeteg utas zsúfolódott össze, a kijárat ajtók a legtöbbjük számára elérhetetlen távolba kerültek, és ahogy emelkedett a vízszint, a rettegő emberek élet-halál harcot vívtak minden talpalatnyi száraz területért, minden négyzetcentiméterért, ahol még a víz fölé emelheték a fejüket, hogy egy szippantásnyi levegőhöz jussanak.

A borulás után (Forrás: Városi Helytörténeti Gyűjtemény)

Farkas Dénes ekkor már felkapaszkodott a hajótörszre, ahol látta, hogy belülről valahogy kitörtek egy kajütablakot. A hajó belsejéből hallotta, ahogy egy férfi „*halkan jajgatva*” segítségért könyörög. A vízben észrevette az osztályfőnökét, Miszlay István tanár urat. A kezét nyújtotta neki, és segített, hogy megkapaszkodhasson, de ezután már nem húzta feljebb. Hogy miért ezt tette, azt sem akkor, sem később nem tudta megmondani.³¹ Illés Erzsébet, aki már a felszállás óta erősen kapaszkodott a hajó tetejébe, szintén szerencsésen megúszta a balesetet: bár beleesett a vízbe, a rúdon nyomban fel tudott kapaszkodni az akkor már átfordult hajótest fenekére, és innentől csak arra emlékezett, hogy valamelyik vitorlázó beszállította a hajójába.³²

Wojacsek tanárnő szerint, aki akkor a Beloiannisz fedélzetén tartózkodott, „*reprodukálhatatlan kijelentések hangzottak el a kétségbeesett emberek szájából. A halálhörgés és sikoltozás pillanataiban mindenki úgy beszélt, mint aki rögtön kész a halálra*”.³³ A tanárnő, aki két napra rá ezeket írta édesanyjának, a legszörnyebb jeleneteket persze nem láthatta, mert a Beloiannisz csak kb. fél órával ezután érte volna el a füredi mólót, ekkor még mintegy három kilométerre voltak Füredtől – így eleinte nem is tudtak a Pajtás katasztrófájáról. Amikor a hajó fonográfon megkapta az utasítást, hogy álljon meg, az egyik matróz úgy gondolta, a verseny miatt lehet.³⁴

Közben odakint a parton harsogtak a hangszórók. Egyik azt ordította, hogy a Beloiannisz nem köthet ki, hanem azonnali hatállyal forduljon vissza Siófok felé.³⁵ Erre a hajón utazó gyerekek szülei, akik a mólón tartózkodtak, szinte eszüket veszítették: gyermekeikért való féltükben ordítva rontottak neki a pénztáraknak, és dühöngve követelték, hogy a Beloiannisz köthessen ki Füreden.³⁶ A helyzet lázadással fenyegetett, így a hatóság kivételesen engedett az emberek nyomásának, és engedték kikötni a nagy hajót.

A Beloiannisz utasai és személyzete csak a mólóhoz közeledve jöttek rá, hogy baleset történt: ők maguk is meglepődve észlelték, hogy a vitorlásversenyzők nem a mólótól nyugatra, hanem attól keletre öszszevissza állnak, közöttük pedig egy hajó hever felborulva.³⁷ Az egyik gépkezelő, aki természetesen név szerint ismerte a Pajtás személyzetének tagjait, jól látta, hogy Heisz Pál kapitány és Steiner János mindent elkövetnek a mentés segítésére, ugyanakkor az egyik gépész, Kersák János már a parton volt, egy ÁVH-tiszt felügyelete alatt.³⁸ A gépkezelő, név szerint Pordán József a partra érve segíteni akart: nyomban segítséget hívott volna egy emberhez, aki a

halottak mellett feküdt, de még lélegzett, azonban valamilyen hatósági ember elzavarta.³⁹

Közben a Beloianisz utasait a lehető leggyorsabban leterelték, kordont vontak köréjük; de egyébként is nekiláttak, hogy kiszorítsák a tömeget a mólóról, meg általában a parti sétányról. Ennek egyébként volt is értelme, hiszen a mentés során és azt követően szükség volt szabad területekre.

A gond csak az volt, hogy a rendőri közeg a bal esetet követően nem elsősorban a mentéssel foglalkozott, hanem a parton tartózkodó tömeggel – főként az emberek fényképezőgépeit kérték el. Ráadásul, az akcióhoz hamarosan civil ruhás, bőrkabátos férfiak is csatlakoztak: az Államvédelmi Hatóság nyomozói, akiket ugyan sok szemtanú látott, de azt senki nem tudja, mikor és hogyan kerültek elő. Zákonyi Tünde, aki ekkor szintén a parton tartózkodott, úgy emlékezett vissza, hogy a hatósági közegek fellépése indokolatlanul agresszív volt, elsősorban a jelenlévők megfélemlítésére törekedtek, a fényképezőgépeket durván elrántották a tulajdonosaiktól, a filmeket kiszaggatták belőlük, sokakat pedig megfenyegettek, hogy ne merjenek beszélni arról, amit ekkor a Balatonon láttak.⁴⁰

Olyannyira igyekeztek titkolózni, hogy még a telefonközpontba is odaküldtek egy ÁVH-s tisztet. Az akkor huszonegy éves telefonközpontosként dolgozó Erváci Angéla aznap délután egyre ment munkába, és ekkor nyomban beültettek mögé egy fiatal ÁVH-st, nehogy lehallgathassa a beszélgetéseket. A fiatal lány azonban értett a telefonközpontok működéséhez, szemben az őt árgus szemekkel figyelő államvédelmessel, így viszonylag könnyen ki tudta játszani annak éberségét. Így aztán jól hallotta, ahogy a még mindig Füreden tartózkodó Bebrits Lajos közlekedési miniszter fél óránként hívta a mentést szervezőket, és durván szidta őket. Ugyancsak sokan telefonáltak be felfokozott idegállapotban, és érdeklődtek a hajón utazókról.⁴¹

A titkolózásnak persze ezekben a percekben nem sok foganatja volt: a községben villámgyorsan elterjedt a hír, hogy egy hajó felborult, és bár a hangszórók folyamatosan azt kiabálták, hogy nem a Beloianisz borult fel – amelyen többnyire füredi gyerekek utaztak –, ezt senki nem hitte el. Így aztán a móló felé vezető főutcán sokan szaladtak lefelé, többnyire kétségbeesett édesanyák, akiknek a kisgyereke a Beloianisszal kirándult. Sokuknak még a fakanál is a kezében volt, ahogy a főzéstől elrohantak.⁴²

Mások a parton álltak neki segíteni, így például az akkor tizennégy éves Morvai Mária visszaemlékezett, hogy a baleset pillanatában a Vasas Klub-

ház⁴³ teraszán állt, ahonnan jól látta a borulást. Nyomban kiabálni kezdett, mire a klubházból mindenki kiszaladt, apja pedig azonnal lerohant a mólóra segíteni.⁴⁴ Mivel a férfi ezután végig a szerencsétlenül jártak körül segédkezett, nagyon sokat látott, azonban lányának keveset mondott el az ott átéltekről.⁴⁵

A parton tartózkodó tömeg ugyan többnyire tehetetlenül nézte az eseményeket, de azért néhányan mégis úgy döntöttek, hogy próbálnak segíteni a bajba jutottakon. A boruláskor a parton, a Halász és a Révész szobra mellett, az esettől csupán hetven-nyolcvan méterre egy fiatal jegyespár andalgott. A férfi úgy érezte, kötelessége az emberélet mentése. Ezért aztán vízbe vetette magát, és odaúszott a hajóhoz, majd egy óvodás korú gyerekekkel a karján tért vissza. Másodjára egy éltes hölgyet mentett ki, harmadjára azonban már nem tért vissza: valószínűleg egy fuldokló ránthatta magával a mélybe.⁴⁶

A mentés elsősorban a vitorlásokra maradt. A vitorlásverseny döntőbírója már a borulást követő pillanatokban hangszórón felszólította a rajthoz készülő kis kalózokat, hogy menjenek segíteni: maguk a versenyzők a borulást többnyire nem láthatták, ugyanis a móló eltakarta előlük. De természetesen nagyon gyorsan felfogták a helyzetet, és nyomban el is indultak. Sajnos a szélcsendes időben ez egyáltalán nem ment gyorsan, hiszen vitorla helyett kénytelenek voltak evezővel haladni.⁴⁷ A nagy vitorlások is megfordultak ugyan, de ezek ekkor már több kilométerre jártak, a Balaton közepe táján, nekik jóval több idő lett volna odaérni – ráadásul mire partközelségbe jutottak, a rendőrség már meg is tiltotta nekik a mentésben való részvételt.⁴⁸

A hajó oldalából közben sűrű fehér füst szállt az ég felé: a hajó indulásakor beizzított gőzkazán természetesen a borulást követően ugyanúgy működött tovább, azonban a belsejébe ömlő víztől a nyomása folyamatosan emelkedett – ilyen esetben a kazánrobbanás egészen biztosan bekövetkezik. A hajó törzse egyáltalán nem biztonságos menedék, hanem időzített bomba volt az odaszúfolódott emberek számára, a vitorlások pedig, akik közül sokan nagyon is jól ismerték a gőzhajó-kazánok működési elvét, először tartották a távolságot a robbanáshoz készülődő hajótól.

Ekkor a Pajtás egyik fiatal kazánfűtője, a húszesztendős Vámos Gyula meghozott egy súlyos döntést. Míg mindenki más kifelé igyekezett a hajó belsejéből, ő bement a gépház szűk terébe, ahol nem csak a gépek akadályozták a mozgást, hanem az

égők is hamarosan kialudtak, így vaksötét lett. A fiú ennek ellenére hátrament a kazánig, aminek a biztonsági szelepe egy vasrúd végére akasztott sín volt. Vámos Gyula így még leengedhette a kazánt, amivel elkerülte a hajó felrobbanását, ezzel rengeteg életet mentett meg – de a sajátja árán: a szűk és vaksötét, zavaros vízzel teli térből már képtelen volt kijutni. Ezt valószínűleg már akkor sejthette, amikor elindult lefelé a kazánhoz.

Mindeközben azért néhány vitorlás is úrrá lett a félelmén. Az elsők egyike, akik odamerészkedtek a hajóhoz, egy bizonyos Milos Mihály volt. Wojacsek tanárnő jól ismerte a fiatalembert, és a Beloianiszról ezt végig is nézte. Szerinte „Misu” igazi hősként viselkedett, amikor felrohant a hajó törzsére, és kiválasztott egy olyan pontot az utastér ablakainál, ahol vas helyett faburkolatot rejtett a festés. Itt ezt valahogyan betörte, és itt próbálta kihúzni néhány utast.⁴⁹ Ahogy a kazánból feltörő gőz elállt, természetesen az addig habozó vitorlások is odamentek segíteni.

Patai József a szekszárdi 3.B osztályból azon kevés utas egyike volt, aki teljesen szárazon úszta meg a balesetet: felszálláskor a hajó felső fedélzetén a jobboldali korlát mellé állt, amely nem került a vízbe, így ő erre fel is tudott kapaszkodni. Arra, hogy borul a hajó, a sikoltozásból jött rá.⁵⁰ Ezután szinte azonnal kimászott a hajótörzsre, ahonnan az első odaérkező vitorlások egyike vitte ki a partra. Bár fényképezőgépe neki is a nyakában lógott, békén hagyták.⁵¹

Doszpod András, aki osztálytársnőjével együtt visszaúszott a Pajtásra, egy csónakkal jutott ki a partra. Emlékei szerint egyébként az evezős csónakok a vitorlásoknál valamivel előbb odaértek, bár nekik is kb. negyed órába telt. András a csónakos másodmagával vitte ki. Harmadikként még el akart volna vinni egy negyven körüli nőt is, aki azonban kétségbeesett hangon ordított, zokogva kereste a kisbabáját; így kénytelenek voltak otthagyni.⁵²

Illés Erzsébetnek nem sok emléke maradt a megmeneküléséről: annyira emlékezett, hogy a vitorlásból viszonylag nehezen ugrott partra. Valószínűleg vagy a mai Tagore sétányon, vagy a Halász és Révész szobra melletti téren tették ki, ahol a part mentén kőrakások vannak, és innen valaki a Szív-kórházhoz kísérte. Ott egyszerűen leült, és csak várt. Valaki, valószínűleg a kórház egyik orvosa, megvizsgálta, és megkérdezte, nagyon fájt-e az arca. Ezt először nem értette, ugyanis nem érzett fájdalmat, de aztán rájött, hogy arcbőre rákvörös, mert megcsapta a hajó gyomrából kiáramló gőz. Ez a seb azonban

pár óra alatt magától elmúlt. Valószínűleg szintén a kórházból pszichiáterek jöttek oda hozzá is, és hogy léte felől érdeklődtek. Ezt akkor nem értette, pedig valószínűleg enyhén sokkos állapotban lehetett.⁵³ (A fiatal lány ekkor még mindig sokkos állapotban volt, így nyilván nem tudta, hogy az őt kérdező orvosok nem pszichiáterek. Ez már csak azért is biztos, mert abban az időben a Szív-kórházban nem is működött pszichiátria.) A fiatal lány ennek ellenére szerencsésen megúszta a balesetet, de innentől kezdve gyakorlatilag csak foltokban maradt meg a nap eseményei: szinte képtelen volt őket felidézni.⁵⁴

Csernus Irén, akinek édesanyja még a borulás pillanatában szörnyethalt, nem tudni, mennyi ideig ült a kabin végében a vízben, miközben halott szülője egy darabig továbbra is görcsösen kapaszkodott a karjába, aztán szorítása valahogy enyhült.⁵⁵ Csak arra emlékezett, hogy az emberek „mentalitásuk szerint szitkozódtak vagy imádkoztak”. Aztán hirtelen valaki betörte az ablakot, és férje feje jelent meg a nyílásban. Sejtelve sem volt, hogyan került oda, de azt kiabálta, hogy tartsanak ki, mert jönnek a mentők.⁵⁶

Ferenczy Zoltán, aki apósával együtt a nyitott fedélzetén foglalt helyet, valószínűleg a boruláskor repült be a vízbe, és innen kievickélt a hajótestre a többi ember mellé. Amikor a vitorlások megérkeztek, egy veszprémi barátja is köztük volt, akivel már egyéb balatoni kalandjaik is voltak – egy másik alkalommal ugyanez a barát segítette vissza Zoltánt az északi partra, amikor vitorlášhajója egy kisebb viharban Almádiból átsodródott Siófokig.⁵⁷ Ők ketten együtt először Csernus Ferencet mentették ki, majd a férfi feleségét is kihúzták a hajó belsejéből.

A hajózási vállalat részvénytulajdonosi nyilvántartása az egyik áldozat családjának (Forrás: Városi Helytörténeti Gyűjtemény)

A vitorlázóknak nagyon eltérő emlékeik maradtak meg erről a fázisról. Volt olyan, aki szerint az

emberek nagyon fegyelmezetten viselkedtek,⁵⁸ míg egy másik egykori vitorlás olyan jelenetre is emlékezett, hogy az egyik kerek kabinablak betörését követően egy fiatal nő halálfélelmében rögtön megpróbált kimászni a kis nyíláson, de csak a felsőteste fért ki rajta, a csípője beragadt. Ezt követően szívet tépően esdekelt, hogy húzzák ki. Ezt azonban csak úgy tudták megtenni, hogy közben még a húsát is lenyúzta az ablakkeret – de szerencsére a súlyos sérülés ellenére mégiscsak túlélte.⁵⁹

Lenkey Mária a baleset pillanatában még nem volt a hajóján, hanem az elrajtolására várakozva (a vitorlásversenyeken a hajók nem egyszerre indulnak) kint bóklászott a parton a versenyzőtársával, bizonyos Szántó Jutkával együtt, amikor hirtelen éktelen robajra lett figyelmes, majd hallották, ahogy utasítják a kalózokat, hogy siessenek menteni.⁶⁰ Természetesen annak ellenére, hogy igazán fel se fogták, mi történt, nyomban beugrottak a kis vitorlásba, és „vad pádlizásba kezdtek, szél ugyanis nem sok volt.”⁶¹ A Pajtást persze csak hosszú idő után érték el, ekkor már számos másik csónak is sorban állt, és segítettek ki a hajótörötteket. Az akkor még fiatal lány legélesebb emléke erről a hajótöröttek kormos, fekete képe volt, amit nyilván a kazán közelsége okozott. Arra is jól emlékezett, hogy hamarosan ők maguk, és a hajón elfektetett vitorláik szintén kormosak lettek, a hajóban pedig fekete lé folyt. Akkor persze ez érdekelte őket a legkevésbé, minden erejükkel azon igyekeztek, hogy a „szerencsétleneket” kiszállítsák a partra és a mólóra.⁶²

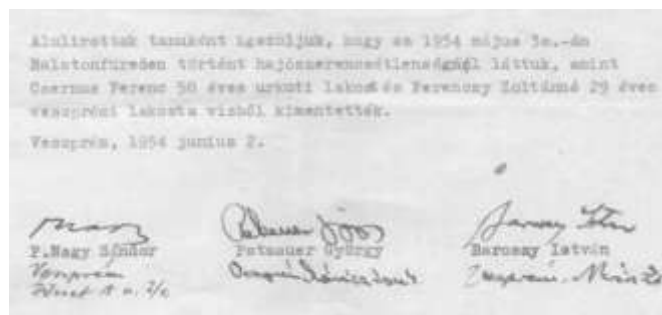
Rádásul küzdeniük is kellett, mert ahányszor visszaérkeztek, hogy új embereket vegyenek fel, mindig többen próbáltak felmászni a hajóra, mint amennyivel az biztonsággal tudott volna közlekedni. Ez nem csak a fulladástól való félelem volt: az utasok között elterjedt a hír, hogy a kazánban robbanás történt (ami szerencsére nem volt igaz, Vámos Gyula élete árán megakadályozta), és hogy hamarosan újabb, nagyobb erejű követi.⁶³

A vitorlások elképesztő tettekre voltak hajlandóak a bent ragadtak kimentéséért. Fi János például a víz alatt úszott be a hajó belsejébe, így mentett ki négyöt embert.⁶⁴ De hasonlóan cselekedett egy másik vitorlás, Szabolcsi József is, aki a segélykiáltásokat hallva gondolkodás nélkül vízbe vetette magát, és igyekezett segíteni.⁶⁵

Egyébként a kabinablakok üvegét csupán azért törték be, hogy kommunikálni tudjanak a bent ragadtakkal, ahhoz, hogy érdemben kihúzhassák őket, szélesebb nyílásokra volt szükség. Ehhez kapóra jött az, hogy amikor a Pajtást a Dunáról áthozták a Balaton-

ra, az itteni szigorúbb szabályozás miatt a korábbi nagy négyszögletes ablakokat lezárták, és itt alakították ki a kis kerek kajütblakokat. Most éppen ezeket a lemezeket igyekeztek betörni, amivel tudták. Az első vitorlások azzal próbálkoztak, amijük volt: kézzel-lábbal próbálták bezúzni a kereteket, illetve néhányan hajójuk vasmacskáját használták kalapácsként.⁶⁶ Egy idő után a hajógyárból hoztak lángvágót, de az már csak délután érkezett meg, addigra sokan fulladhattak meg odabent.⁶⁷

A vitorlázók teljesítményét nem lehet eléggé magasítani: nélkülük valószínűleg sokkal többen haltak volna meg a Pajtáson, egy kalóz összesen tizenötöt tette meg a hajó és a part közti távot, így hetvenöt embert tudott kivinni. Ez főleg az elején volt különösen idegőrlő és embert próbáló feladat, amikor a hajó belsejében még sokan kiabáltak segítségért, nem beszélve arról, hogy a vízbe esett emberek is nem egyszer veszélyeztették az apró ladikokat, később, amikor már csak a hajótesten várakozó embereket kellett partra szállítani, valamelyest könnyebbedett a munka, de még így is embert próbáló feladat volt.

Igazolás a mentésben való részvételről
(Forrás: Városi Helytörténeti Gyűjtemény)

A kimentettek számára azonban sokszor ekkor kezdődtek az igazi nehézségek. A szekszárdi Garai Gimnázium 3. B osztályos tanulóit a kimentést követően a mólóra vitték, ahol egyik tanáruk hangosan többször elkiabálta magát, hogy „szekszárdi diákok, ide gyertek, itt gyülekezzetek!”⁶⁸ Erre a hívásra először egyre újabb és újabb fiatalok jelentkeztek, de az osztály teljes létszámban már nem gyűlt össze.

Mint tudjuk, az osztály tagjai nem együtt voltak, hanem egymástól külön kis csoportokban vagy egyedül foglaltak helyet. Így aztán a nagy káoszban csak véletlenszerűen találkoztak egymással, ahogyan Doszpod András is megtalálta egyik osztálytársnője. De Vituska Máriát, Villányi Máriát és Göbolyös Lászlót sokan a beszállás előtt látták utoljára, a többség semmit nem tudott róla, milyenek voltak életük utolsó percei. Csak annyi bizonyos, hogy a három ti-

zenhét éves kamasz elevenen már nem jutott ki a füredi partra. A két lány holttestét még aznap megtalálták, de Göbolyös Lászlót csak másnap tudták kihozni. Ő a hajó gyomrában halt meg.

Ferenczyné Csernus Irén az elsők között, de egyedül került partra. Végül nem a férje vitte ki, mialatt ugyanis barátja hajóján kivitték az apósát, a fiatalasszony valahogy kijutott a hajó belsejéből. Hogy hogyan, arról nem beszélt. Odakint leült, és csak nézett maga elé. Sokkos állapotban volt. Egy veszprémi ismerőse köszönés nélkül ment el mellette, majd hamarosan egy füredi asszony jött oda hozzá, és elvitte a lakására megszártkozni. Csak a nap folyamán később tudta meg, mi van a családtagjaival, így anyja haláláról is csak ekkor értesült.⁶⁹

Az elején azok, akik sértetlenül kijutottak, viszonylag szabadon tevékenykedhettek, így például Doszpod András leült egy padon és megszártkozott. Nem messze tőle egy másik társaság is ezt tette, akik emlékei szerint nem sokkal előtte úsztak ki, és akik egymás közt cseh vagy szlovák nyelven társalogtak.⁷⁰ Egyébként nem sok külföldre emlékeztek a Pajtás utasai között: Zákonyi Tünde szerint többen említették, hogy a hajón szovjet katonák is utaztak, sőt hogy legalább az egyikük, de lehetséges, hogy többen bele is fulladtak a tóba – róluk azonban semmilyen egyéb információ nem áll a rendelkezésünkre.⁷¹

Aztán később a kimentetteket három felé vitték: a könnyebb sérülteket és azokat, akik sértetlenül megúszták a balesetet, a Pedagógus Üdülő, a mai Park Hotel udvarába vitték. A komolyabb sebesülteket és a halottakat a Vasas Klubházba vitték. Sok sebesült ruhátlanul, pokrócokba csavarva érkezett. Őket aztán átvitték a Szív-kórházba.

A baleset után

A Pajtás balesetét követően a Balatonon néhány napra leállt a hajóközlekedés. Bár hivatalosan nem jelentették be, a tó környékén nagyon gyorsan elterjedt a hír. Egy nő, aki akkor éppen Fonyód-Alsóbélatelepen kirándult, meghallva a hírt, csoportjával együtt nyomban lerohantak a partra, ahol a halászok éppen hálókat feszítettek ki az északi és a déli part között (a Balaton itt nagyjából két és fél kilométer keskeny). A kirándulócsoporthoz kérdésre elmesélték, hogy ezzel a tragédia áldozatai előtt tisztelegtek.⁷²

A Garai Gimnázium tanulói mind emlékeznek arra, hogy a Pedagógus Üdülő udvarából a rendőrségre vitték őket, ahol kettes-hármas csoportokban mehettek be egy tiszthez, aki mindegyikükkel közölte, hogy a Pajtás egy titokzatos víz alatti bójának ütközött, emiatt borult fel, majd hozzátette, hogy ha kér-

dezik őket mi történt, ezt kell mondaniuk. Ettől függetlenül azért érezte velük, hogy jobb, ha nem nagyon emlegetik a történeteket.⁷³

Ekkor már viszonylag későre járt, így a rendőrségről a Szív-kórházba vitték őket, ugyanis Balatonfüreden nem volt szállásuk. Tanáraikkal együtt éjszakára megkapták a kórház egyik alagsori raktárhelyiségét, ahol matracokat kaptak. Aznap éjjel együtt voltak, és sokat beszélgettek, amiben két kísérőtanár is részt vett. Az idegileg kimerültek nyugtatót kaptak, mint például az a Herder László nevű társuk, akit lángvágóval szabadítottak ki a hajó belsejéből, és most félrebeszél.⁷⁴ De az is igazán csak most tudatosult bennük, hogy három osztálytársuk biztosan meghalt.

A beszélgetés rendkívül felfokozott érzelmi állapotban zajlott, mindenkit nagyon mélyen megérintett a baleset. Sokan többször is elsírták magukat.⁷⁵ Másnap az osztály együtt indult vissza Szekszárdra, kivéve az osztályfőnöküket, akinek maradnia kellett, hogy azonosítsa Göbolyös László holttestét, akit reggelre sikerült kihúzni a roncsból,⁷⁶ és valamiért Doszpod András is külön úton ment haza Öcsénybe.⁷⁷ A többiek Siófok helyett Székesfehérvárról indultak vissza Szekszárdra. Noha az úton egy szót se beszéltek a balesetről – a hatóságok nagyon is nyíltan a tudtukra hozták, hogy jobban teszik, ha erről hallgatnak – a MÁV dolgozói azért csak tudták, kik ők, és ingyen elvitték őket.⁷⁸

Odalent a füredi parton, amikor a túlélőket mind elvitték, megkezdődött a hajó kimentése: mivel a sekély vízben képtelen volt elsüllyedni, pár napig szomorú mementóként hevert ferdén égnek meredő kéményével. A kapitányát és legénysége tagjait már a baleset napján lefoglalták és őrizetbe vették – nem a rendőrség, hanem az Államvédelmi Hatóság emberei.⁷⁹ A Beloianniszt a gyerekek leszállását követően visszatartották, a következő pár napban kiemelték a balatoni menetrendből, és a baleset napján késő délutántól üres állapotában igyekezett úgy lökni a Pajtást, hogy az egyenesbe kerüljön, és ki lehessen emelni, de ez a munka elég nehézkesen haladt.

Noha a parti sétányt és a móló környékét a rendőrség és az ÁVH elméletileg lezárta, Wojacsek tanárnő két nappal az eset után egész másról számolt be édesanyjának írott levelében: „*Még most is ott fekszik a dög, alatta ki tudja kikkel, a kisöböltől 40–50 méterre. Állandóan dolgoznak rajta, nem tudják helyrebillenteni. A teteje és farának egy része kint van, közben egy-egy bűvár bukik alá, közben a parton hatalmas tömeg, amely vár valamit. Hogy mit, maga sem tudja.*”⁸⁰

A kortárs beszámoló szerint tehát a parton két nappal az eset után hatalmas tömeg nézte a kiemelési munkálatokat. Ez elvileg nem vág egybe a hatóságok álláspontjával, ami egyértelműen az volt, hogy a Pajtás balesetét mindenképpen el kell hallgatni. Ugyanakkor azzal is tisztában voltak, hogy a fürediek előtt már nem titkolhatnak el semmit. Már csak azért sem, mert június 2-án, két nappal a baleset után a község főutcáján hatalmas teherautók gördültek végig, rajtuk koporsókkal – annyival, amennyit Balatonfüreden egyszerre korábban, de azóta sem láttak még.⁸¹

A szekszárdi Garay János Gimnázium tanulóinak jelentős hányada – ahogy az kisvárosi gimnáziumoknál megszokott volt – nem volt szekszárdi, hanem a környék falvaiból jártak be, így az osztály tagjainak hozzátartozói egymástól távol éltek, a gyerekekkel pedig a kirándulás ideje alatt nem tudtak napi szinten kommunikálni; ráadásul a sajtóból sem értesülhettek a füredi eseményekről. Ennek megfelelően a négy akkori gimnazista emlékei a hazatérésükről meglehetősen eltérnek egymástól.

Doszpod András a hazaút utolsó szakaszát egyedül tette meg, és szülőfalujában, Öcsényben senki nem tudott semmiről, először tőle hallottak róla, hogy Balatonfüreden felborult egy hajó.⁸² Valószínűleg Vituska Mária szintén öcsényi szülei is ekkor tudták meg, hogy a lányuk megfulladt – a hivatalos részvéttávirat csak később érkezhett meg.⁸³ Vituska Mária halála András számára már csak azért is fájdalmas volt, mert a falusiak közül sokan kifejezetten haragudtak rá, hogy amikor kiúszott a Pajtásról, a falubeli Mária helyett egy másik lányt mentett ki.⁸⁴

Patai Józsefnek egész más fogadtatásban volt része Öcsényben. Pár nappal hazaérkezését követően felkereste a három halott diák családját, hogy átadja nekik azokat a felvételeket, amelyeket még két nappal a baleset előtt Fonyódon készített szeretteikről. Vituskáék nagy szeretettel fogadták, és amikor meglátták lányuk fényképét, mosolya alapján azt gondolták, hogy esetleg romantikus kapcsolat alakult ki közte és a fiú közt. Bár Patai József ezt határozottan cáfolta, a család így is nagy szeretettel vendégelte meg.⁸⁵

A gyászoló családokkal való kapcsolatfelvétel persze nem a diákok feladata volt, ők pár napon belül igyekeztek visszarázódni a gimnáziumi rutinba, hiszen még tartott a tanév. Fiatalok voltak, a legtöbben gyorsan kiheverték az eseményeket.⁸⁶ Két kísérőtanárunkban ezzel szemben sokkal mélyebb sebeket hagyott az esemény, hiszen a rájuk bízott gyerekek közül hárman életüket veszítették. A 3.B

osztályfőnöke, Miszlay István a három rábízott gyerek halálától annyira kikészült, hogy a fiatalok attól tartottak, esetleg öngyilkosságot követ el; így aztán a fiúk néhány éjszakán keresztül őrten álltak a lakása előtt.⁸⁷

Sajnálatos módon a két kísérőtanár egyike sem élte meg a rendszerváltást, így nem volt lehetőségük megosztani gondolataikat, emlékeiket a Pajtásról, bár az akkori gimnazisták egyértelműen állítják, hogy életük végéig kísértette őket annak a napnak az emléke.⁸⁸ A gimnázium nem bocsátotta el őket, és ha le is folytattak velük szemben valamiféle szóbeli fegyelmi eljárást, ennek semmiféle nyoma nem maradt fent.

A Pajtásról a gimnáziumban semmiféle hivatalos megemlékezést nem tartottak, bár persze a tanárok és más osztályok tanulói nagyon is tisztában voltak vele, mi történt. Bár tanév vége volt, azaz a nagy számonkérések ideje, az osztály legtöbb tanára ezektől nagyvonalúan eltekintett. Mások még órát se tartottak nekik, elengedték őket. Vagyis minden módon éreztették velük együttérzésüket. Csak éppen arról nem mertek beszélni, miért is éreznek velük együtt.⁸⁹

Vituska Mária temetésén szintén az egész osztály megjelent. A fiatal lány sírja az öcsényi temetőben mind a mai napig változatlanul áll, rajta a felirat, miszerint „*vízbe fült Balatonfüreden*”.⁹⁰ A 3.B számára szeptembertől új tanév kezdődött, amelynek a végén érettségizniük kellett. Bár 1955 májusában természetesen egy szó sem esett egy évvel azelőtti kirándulásukról, az érettségijük – legalábbis Patai József szerint – kimondottan egyszerű volt, tanáraik szemmel láthatóan még ekkor is mindent megtettek, hogy könnyítsék számukra a vizsgát, amit Patai szintén a Pajtás miatti szolidaritással tudott megmagyarázni.

Miután leérettségiztek, mindegyikük megkezdte felnőtt életét. Ki több, ki kevesebb sikerrel. Illés Erzsébet például szép pályát futott be: csillagászatot tanult, amiből le is doktorált, majd sikeres tudományos pályát futott be: még egy kisbolygót is elneveztek róla. Mindamellet egész felnőtt életében újjászületése napjaként gondolt 1954. május 30-ára, ahogyan sok más diáktársa is. De erről legfeljebb szűk családi és baráti körben beszéltek.⁹¹

1954-től a rendszerváltásig nem is hallottak semmit a Pajtásról. Dr. Illés Erzsébetet a kilencvenes évek elején megkereste egy idősebb úr a szombathelyi Tűzoltó Múzeumtól, hogy írja meg az emlékeit, de aztán miután kérését teljesítette, a továbbiakban nem hallott az illetőről.⁹²

Ferenczy Zoltánné, lánynevén Csernus Irén néhány óráig semmit nem tudott arról, mi történhetett a

többi családtagjával. Bár a hajó belsejéből férje húzta ki, a partra már valaki más vihette ki; és onnan egy segítőkész füredi nő vitte el a lakására. Így aztán csak estefelé vagy másnap tudta meg, hogy apja szerencsésen túlélte, édesanyja azonban a balesetben meghalt.⁹³

A családot pár hónap múlva nagy öröm érte, ugyanis októberben Irén húga kisfiúnak adott életet.⁹⁴ Később ezzel a gyerekkel nagyon jó kapcsolata lett, sokat vigyázott rá, sőt időről időre még a temetőbe is kivitte édesanyja sírjához. Itt azonban többnyire nagyon szűkszavúvá vált, nem akaródzott arról beszélnie unokaöccsének, hogyan halt meg a nagymamája. Felkarján még évekkal később is viselt egy nagy lila foltot, édesanyja görcsös szorításának emlékeként.⁹⁵

Édesapja, Csernus Ferenc csak két évvel élte túl a feleségét, 1956-ban agyvérzésben halt meg. Őt a Pajtás katasztrófája nem viselte meg olyan nagyon, sokkal inkább az internálótáborban töltött három év.⁹⁶

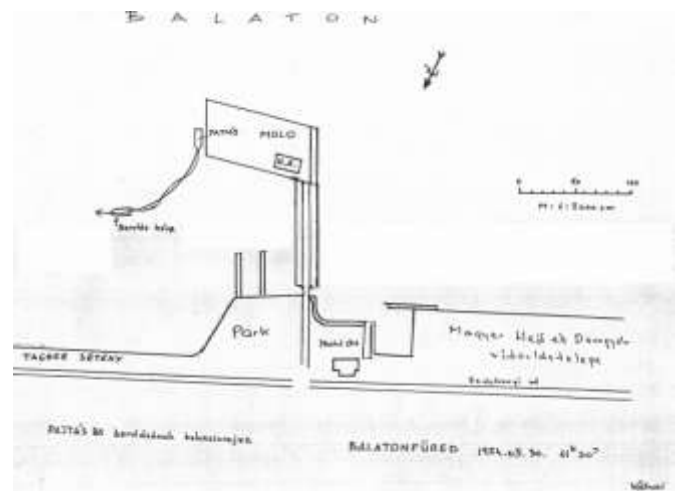
Férje, Ferenczy Zoltán a fent említett unokaöccsük emlékei szerint lelki alkatának köszönhetően viszonylag könnyedén túltette magát a baleseten. 1997-ben bekövetkezett haláláig még rengeteget utazott a világban; Ausztrálián kívül az összes lakott földrészen járt, így természetesen sokat ült hajón is, sőt Indiában még rövidebb vitorlásutakat is tett.⁹⁷

Ferenczyné Csernus Irén még ötvennyolc évet élt a baleset után; de soha nem volt képes teljesen megszabadulni a démonjaitól. Úgy tűnik a legmélyebben az a tudat viselhette meg, hogy a család az ő javaslatának megfelelően választotta a Cuha-völgy helyett Balatonfüredet – negyvenöt évvel később visszaemlékezve ezt a momentumot külön kihangsúlyozta.⁹⁸ Füredre évekig nem ment, s bár férje oldalán még ült vitorlášhajón, motoros hajóval hosszú ideig nem tudott utazni.⁹⁹

A rendszerváltásig persze családtagjain kívül nem sokan faggatták arról a végzetes napról a Pajtáson. Unokaöccsének, ha kérdezte, kurta válaszokat adott.¹⁰⁰ Az évszázad végén, 1999-ben sok túlélőhöz hasonlóan ő is kapott meghívót a baleset negyvenötödik évfordulóján kapott megemlékezésre, erre azonban nem ment el – unokaöccse, az ekkor már meglelt férfikorú Fábián Péter szerint talán azért, mert félt, hogy ott esetleg rosszul lenne, és ugyanígy a következő években is hiába várták volna a megemlékezéseken – 2012-ben bekövetkezett haláláig egyszer sem jelent meg ezeken.¹⁰¹

A mentésben részt vevő vitorlások közül sokakat – ha nem is mindenkit – júliusban parlamenti kitün-

etésben részesítettek. Erre azonban a nyilvánosság kizárásával került sor, így noha ezek a papírok féltett családi relikviákká lettek, az ezredfordulóig nem igazán kerültek elő.

A baleset helyszínrajza
(Forrás: Városi Helytörténeti Gyűjtemény)

A hajó kapitányát, Heisz Pált és kormányosát, Steiner Jánost még a baleset napján letartóztatták „foglalkozási körében elkövetett, emberéletet követelő gondatlan veszélyeztetés” vádjával. Ezt követően nyolc hónapon keresztül vizsgálati fogságban voltak – azonban nem a rendőrség, hanem az Államvédelmi Hatóság tartotta fogva, és hallgatta ki őket.¹⁰² A vizsgálati fogság története igencsak érdekes lenne, amennyiben valóban tudni szeretnénk, mi is történt abban a végzetes fél órában, illetve hogy mi okozhatta valójában a balesetet – ezt azonban megnehezíti, hogy a dossziét, amelyben a részleteket rögzítették, röviddel Heisz Pál szabadon bocsátását követően bezúzták.¹⁰³ Az ÁVH szemmel láthatólag semmit nem bízott a véletlenre: bármilyen kevés adatot is tartalmaz a Veszprém Megyei vizsgálati napló egy-egy cellája, az időpontokból egyértelműen kiderül, hogy a két férfi 1954 júniusa és 1955. február 22. között végig az ÁVH vendégszeretetét élvezte, közben egyszer sem adták át őket semmilyen más rendőri szervnek;¹⁰⁴ ami persze kizárta, hogy másik vizsgálati dossziét nyitottak volna rájuk. Ez vélhetően nagyon is megfelelt az Államvédelmi Hatóság szándékainak, hiszen emberei szinte már a borulás pillanatától éberren ügyködtek azon, nehogy az ügy kiszivároghasson. Felesége a vizsgálati fogság során számos beadványt írt, igyekezett kijárni férje számára a szabadulást, sőt esetleg a teljes felmentést.¹⁰⁵

A kapitány bírósági perét titokban, a sajtó kizárásával folytatták le, s bár nem mentették fel, a legfel-

ső bíróság nyolc hónapra büntette, amelybe beleszámította a vizsgálati fogságban eltöltött időt, amely pontosan nyolc hónap volt.¹⁰⁶ Noha a kapitány családja a bírósági tárgyalás számos iratát megkaphatta, az ítéletet valószínűleg nem adták ki nekik. Heisz Pálné a nyolcvanas években, Zákonyi Ferencnek írott levelében ezt azzal indokolta, hogy „az ügyvédi munkaközösségnél maradhatott”,¹⁰⁷ bár valószínűleg ilyen irat nem is készült, és az ítélet csak szóban hangzott el.

A kapitány szempontjából ez az ítélet egyáltalán nem tekinthető kedvezőnek, sőt éppenséggel indokolatlanul kegyetlennek is nevezhetjük. Ha ugyanis ténylegesen felelős lett volna a hajó katasztrófájáért, és ezáltal elmarasztható halált okozó gondatlan veszélyeztetésben, nem úszhatta volna meg nyolc havi fegyházzal. Felmentésének egyik oka éppen az volt, hogy ő maga a baleset előtt többször is figyelmeztette a MAHART Balatoni részlegének vezetőit,

hogy a Pajtás instabil, és előbb-utóbb balesetet szenvedhet. Ezeket a tiltakozásait azonban lesöpörték az asztalról. Ugyancsak nem tekinthető felelősnek azért, hogy túl sok utast vett fel a hajójára: a MAHART korabeli előírásai szerint az utasszámról a hajó üzemeltetője, nem pedig a kapitány dönthetett. Lényegében úgy tűnik, hogy a Pajtás személyzete ugyanolyan szenvedő alanya volt a helyzetnek, mint bármely utas; a különbség legfeljebb annyi, hogy ők valószínűleg sejtették, hogy időzített bombán ülnek.

A bírósági ítélet azonban nem felmentés volt, hanem olyan rövidségű fegyházbüntetés, amely lehetővé tette az azonnali szabadon bocsátást. Ez Heisz számára kapitányi karrierje végét jelentette: soha többé nem vezethetett motoros vagy gőzhajót, jóllehet, rutinos és tapasztalt balatoni kapitány volt. Bár a MAHART nem bocsátotta el, élete végéig csak utasként tartózkodhatott hajó fedélzetén.

(Folytatása következik)

Felhasznált irodalom:

Dulin Jenő: *Emlékezés egy tragédiára (Felborult a Pajtás gőzhajó Balatonfüreden)*, Nők a Balatonért Egyesület, Balatonfüred, 2004

Lichtneckert András (szerk.): *Balatonfüred és Balatonarács története*, Balatonfüredért Közhasznú Alapítvány, 1999

Hihetetlen történetek 1950-1956, Spartacus Vitorlás Egyesület, Balatonföldvár, 2006

Interneten fellelhető cikkek listája a Pajtás tragédiájáról:

<http://www.origo.hu/tudomany/tortenelem/20140530-pajtas-balatonfured-nem-az-utasok-miatt-tortent-a-balatoni-hajotragedia.html>

<http://www.origo.hu/tudomany/20170530-hatvanhet-eve-merult-hullamsirba-a-pajtas-kirandulohajo.html>

https://amirolatortenelem.blog.hu/2015/05/20/a_pajtas_gozhajo_tragediaja

<https://vs.hu/magazin/osszes/igy-sullyedt-el-a-magyar-titanic-a-pajtas-tragediaja-a-balatonon-0530>

<http://iho.hu/hir/64-evvel-ezelott-borult-fel-a-pajtas-nevu-hajo-balatonfureden-180530>

<https://szegedma.hu/2012/01/a-balaton-titanicja-fotok>

<https://www.sonline.hu/somogy/kozelet-somogy/hajotragedia-a-balatonon-a-pajtas-felborult-rakosi-betiltotta-556187/>

https://mult-kor.hu/20140530_evtizedekig_titkoltak_a_magyar_titanic_tragediajat

<https://24.hu/tudomany/2011/05/30/a-balaton-titanicja-elsullyed-a-pajtas-1954/>

<https://balatonfured.hu/2014/05/27/a-balaton-legnagyobb-tragediaja/>

<http://www.noiportal.hu/main/npnews-26267.html>

<https://www.veol.hu/hetvege/azota-is-fel-hajora-ulni-1626662/>

http://www.alsoors.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3100:pajtas&catid=2:frisshirek

https://mno.hu/migr_1834/furedi-emlekezés-a-pajtas-tragediajara-838427

https://mno.hu/migr_1834/piros-masni-641742

<http://valasz.hu/itthon/gyermekkoponya-a-balatonban-megoldodott-a-rejtely-24785>

https://mno.hu/migr_1834/a-pajtas-tragediajara-emlekeztek-715778

Jegyzetek:

1 Wojacsekne Bodnár Margit levele édesanyjához. Kelt: 1954. június 2.

2 Sonnevend Gergely, az ÁBTL munkatársa szóbeli közlése a szerzőhöz. 2018. október 30.

3 Feketéné Wojacsek Emese levele Simonné Zákonyi Tündéhez. Kelt: 1999. június 4.

4 *Hihetetlen történetek 1950-1956*, 73. o.

5 Farkas Dénes szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.

6 ÁBTL 2.1 IX/8/3 – Kimutatás az SZDP ügyben őrizetbe vett és internált személyekről Á-H

7 ÁBTL 2.1 sz.n. 1953.07.29 – Kimutatás a Kistarcsáról szabaduló internáltakról, 1953. július 29.

8 Ferenczy Zoltánné írásbeli visszaemlékezése. Leírta Simonné Zákonyi Tünde, 1999.

- 9 Az 1952-es építésű motoros hajó a rendszerváltásig ezen a néven szolgált, majd 1990-től a Balaton motoros nevet viselte. Mióta 2003-ban kiselejtezték a forgalomból, egy dunai hajótemetőben rozsdásodik.
- 10 Wojacsekné Bodnár Margit levele édesanyjához. Kelt: 1954. június 2.
- 11 Béresi Antal (a szerző nagypapjának) visszaemlékezése. Ő aznap dél körül kislánya társaságában akart hajóra szállni, hogy Földváron felkeresse egyik sógornőjét; de végül valamilyen halaszthatatlan irodai feladat miatt nem indulhattak el.
- 12 Dulin: *Emlékezés egy tragédiára*,
- 13 Dr. Illés Erzsébet szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 14 Farkas Dénes szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 15 Ez a kitétel Farkas Dénes, dr. Illés Erzsébet és Patai József szóbeli beszámolójában egyaránt elhangzik. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 16 Dr. Illés Erzsébet szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 17 Uo.
- 18 Uo.
- 19 Fábíán Péter levele Mikulka Katalinhoz. Kelt: 2016. július 24.
- 20 Doszpod András szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 21 Uo.
- 22 Ferenczy Zoltánné írásbeli visszaemlékezése. Leírta Simonné Zákonyi Tünde, 1999.
- 23 Ferenczy Zoltánné írásbeli visszaemlékezése. Leírta Simonné Zákonyi Tünde, 1999.
- 24 Fábíán Péter levele Mikulka Katalinhoz. Kelt: 2016. július 24.
- 25 Uo. (Fábíán Péter szerint ezt onnan tudták, hogy később, a boncolás során nem találtak vizet a tüdejében, holott a hajónak az a része víz alatt volt.)
- 26 Doszpod András szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 27 *Hihetetlen történetek 1950-1956*, 78. o.
- 28 A Balaton itt, partközelen kicsivel több mint két méter mély, ami elvileg ugyan sekélynek számít, azonban egy ember még így is belefutadhat.
- 29 Doszpod András szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 30 Doszpod András szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 31 Patai József szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 32 Dr. Illés Erzsébet szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 33 Wojacsekné Bodnár Margit levele édesanyjához. Kelt: 1954. június 2.
- 34 Pordán József, a Beloiannis egykori gépkezelőjének szóbeli beszámolója. Leírta Simonné Zákonyi Tünde, 1999.
- 35 Wojacsekné Bodnár Margit levele édesanyjához. Kelt: 1954. június 2.
- 36 Uo.
- 37 Pordán József, a Beloiannis egykori gépkezelőjének szóbeli beszámolója. Leírta Simonné Zákonyi Tünde, 1999.
- 38 Uo.
- 39 Uo.
- 40 Televíziós interjú a Pajtás katasztrófájáról.
- 41 Juhászné Erváci Angéla szóbeli visszaemlékezése. Leírta Simonné Zákonyi Tünde, 1999.
- 42 Wojacsekné Bodnár Margit levele édesanyjához. Kelt: 1954. június 2.
- 43 A mai Vitorlás Étterem, közvetlenül a móló bejáratánál található.
- 44 Répásiné Morvai Mária levele Simonné Zákonyi Tündéhez, 1999. május 4.
- 45 Uo.
- 46 Uo. (A szobrok ekkor még nem a mai helyükön álltak, hanem attól valamivel arrébb, nyugatabbra.)
- 47 *Hihetetlen történetek 1950-1956*, 76-78. o.
- 48 Wojacsekné Bodnár Margit levele édesanyjához. Kelt: 1954. június 2.
- 49 Uo.
- 50 Patai József szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 51 Uo.
- 52 Doszpod András szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 53 Dr. Illés Erzsébet szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 54 Uo.
- 55 Ferenczy Zoltánné írásbeli visszaemlékezése. Leírta Simonné Zákonyi Tünde, 1999.
- 56 Uo.
- 57 Fábíán Péter levele Mikulka Katalinhoz. Kelt: 2016. július 24.
- 58 Hangfelvétel a mentésben résztvevőkkel. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 59 Egy ismeretlen vitorlázó szóbeli visszaemlékezése. Leírta Simonné Zákonyi Tünde, 1999.

- 60 Maryll J. Telegdy levele Simonné Zákonyi Tündéhez. Kelt: 1999. május 2.
61 Uo.
- 62 Maryll J. Telegdy levele Simonné Zákonyi Tündéhez. Kelt: 1999. május 2.
63 Uo.
- 64 Fi János szóbeli visszaemlékezése. Leírta Simonné Zákonyi Tünde, 1999.
- 65 Szabolcsi József levele Simonné Zákonyi Tündéhez. Kelt: 1999. február 8.
66 Uo.
- 67 Répásiné Morvai Mária levele Simonné Zákonyi Tündéhez, 1999. május 4.
- 68 Farkas Dénes szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 69 Fábíán Péter levele Mikulka Katalinhoz. Kelt: 2016. július 24.
- 70 Doszpod András szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 71 Simonné Zákonyi Tünde szóbeli közlése, 2018. szeptember 7.
- 72 Dr. Drippéy Miklósné a Magyar Nemzet szerkesztőségéhez szóló levele, amelyet az újságban a Pajtás negyvenhárom évvel azelőtti balesetéről írott cikkére válaszképpen írt. Kelt: 1997. május 31.
- 73 Farkas Dénes szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7., bár egykori osztálytársai, Doszpod András, Patai József és dr. Illés Erzsébet is jól emlékeztek ugyanerre.
- 74 Doszpod András szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
75 Uo.
- 76 Farkas Dénes szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 77 Doszpod András szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 78 Farkas Dénes szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 79 ÁBTL 4.1 Veszprém megyei vizsgálati napló 1950-1959; illetve a *kallódó* 3.1.9 V-124233 számú vizsgálati akta. Ez utóbbi dokumentum azonban az ÁBTL munkatársai szerint nem került be az állományba, mivel valószínűleg még az ötvenes években megsemmisíthették.
- 80 Wojacsekne Bodnár Margit levele édesanyjához. Kelt: 1954. június 2.
- 81 Feketéné Wojacsek Emese levele Simonné Zákonyi Tündéhez. Kelt: 1999. június 4.
- 82 Doszpod András szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
83 Uo.
- 84 Uo.
- 85 Patai József szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 86 Farkas Dénes, Doszpod András, dr. Illés Erzsébet és Patai József szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 87 Dr. Illés Erzsébet szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 88 Farkas Dénes szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 89 Patai József szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 90 Farkas Dénes szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
- 91 Dr. Illés Erzsébet szóbeli visszaemlékezése. Rögzítette Mikulka Katalin és Tóth-Bencze Tamás, 2015. május 7.
92 Uo.
- 93 Fábíán Péter levele Mikulka Katalinhoz. Kelt: 2016. július 24.
- 94 Ez a kisfiú az a bizonyos Fábíán Péter, aki 2016. július 24-én levélben számolt be Mikulka Katalinnak. Édesanyja azért nem volt a Pajtás fedélzetén, mert férjével éppen rokonlátogatáson voltak Budapesten, és csak másnap, május 31-én tért haza Veszprémbe. Fábíán Péter szóbeli közlése 2019. március 31-én.
- 95 Fábíán Péter levele Mikulka Katalinhoz. Kelt: 2016. július 24.
96 Uo.
- 97 Uo.
- 98 Ferenczy Zoltánné szóbeli visszaemlékezése. Lejegyezte Simonné Zákonyi Tünde, 1999.
99 Uo.
- 100 Fábíán Péter levele Mikulka Katalinhoz. Kelt: 2016. július 24.
101 Uo.
- 102 ÁBTL 3.1.9. Veszprém megyei vizsgálati napló, 250-251. név (Heisz Pál és Steiner János)
- 103 A vizsgálati dosszié száma a megyei vizsgálati napló bejegyzése szerint V-124633, azonban ez 2018-ig nem került be az ÁBTL irattárába. Sonnevend Gergely, a levéltár tudományos munkatársa határozott állítása szerint az iratot a hatvanas években megsemmisítették.
- 104 ÁBTL 3.1.9. Veszprém megyei vizsgálati napló
- 105 Dr. Zákonyi Ferenc levele Heisz Pálnéhoz. Kelt: 1984. november 12.
106 Uo.
- 107 Heisz Pálné válaszlevele dr. Zákonyi Ferenc 1984. november 12-én kelt levelére. Keltezés nélkül.